

УДК 330.15

Шубалий О.М., д.е.н.

Луцький національний технічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ТА МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ ПОГЛИБЛЕНОЇ ЛІСОПЕРЕРОБКИ

У статті проаналізовано тенденції розвитку сфери оброблення деревини та обґрунтовано структуру організаційно-економічного механізму стимулювання поглибленої лісопереробки на основі використання переваг системного підходу, яка передбачає комбіноване застосування спеціальних інструментів з метою впливу суб'єктів на визначені об'єкти з використанням елементів функціональної та забезпечувальної підсистем для досягнення визначених цілей трансформації.

Ключові слова: лісовий сектор, оброблення деревини, механізм стимулювання, поглиблена лісопереробка, інструменти стимулювання.

Шубалый А. М.

ТЕНДЕНЦИИ И МЕХАНИЗМ СТИМУЛИРОВАНИЯ УГЛУБЛЕННОЙ ЛЕСОПЕРЕРАБОТКИ

В статье проанализированы тенденции развития сферы обработки древесины и обоснована структура организационно-экономического механизма стимулирования углубленной лесопереработки на основе использования преимуществ системного подхода, которая предусматривает комбинированное применение специальных инструментов для влияния субъектов на определенные объекты с использованием элементов функциональной и обеспечивающей подсистем для достижения определенных целей трансформации.

Ключевые слова: лесной сектор, обработки древесины, механизм стимулирования, углубленная лесопереработка, инструменты стимулирования.

Shubalyi A.

TRENDS AND PROMOTION MECHANISM DEPTH WOOD PROCESSING

Article trends in the development of the study of wood structure and studies of organizational and economic mechanism to stimulate deep wood processing based on the benefits system approach, which involves the combined use of special tools to influence subjects on objects by using elements of functional and providing subsystems for achievement of the goals of transformation.

Keywords: forest sector, wood processing, mechanism of stimulation, deep wood processing tools stimulus.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах необхідності пошуку внутрішніх резервів розвитку національної економіки підвищується роль переробних ланок лісового сектору. Адже за рахунок продукування нових доданих вартостей на кожній наступній стадії лісопереробки, а також створюючи нові робочі місця та підвищуючи рівень оплати праці, збільшуючи податкові платежі, встановлюючи доступні ціни на продукцію порівняно із закордонними аналогами, вони сприятимуть вирішенню багатьох супутніх соціально-економічних проблем на локальному, регіональному та національному рівнях.

Тому детальне вивчення тенденцій розвитку первинної та поглибленої лісопереробки, виявлення факторів, які стимулюють їх розвиток, а також розробка механізмів стимулювання діяльності переробних ланок лісового сектору має стратегічно важливе значення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Наукові дослідження, що стосуються вирішення різноманітних еколого-економічних проблем розвитку лісового сектору загалом та його переробних ланок зокрема,

здійснювали багато відомих вітчизняних учених, а саме: Н. Василик, В. Голян, А. Карпук, Є. Мішенін, М. Римар, І. Синякевич, Ю. Туниця, О. Фурдичко, М. Хвесик та ін. [1; 5; 6]. Кожен з авторів обґрунтовує власне бачення шляхів реформування лісового сектору та місця переробних ланок у цих процесах. Але слід зазначити, що багато наукових праць виконані в умовах застарілої законодавчої бази та не враховують сучасні тенденції реформування лісового сектору в контексті обраного шляху на подальшу євроінтеграцію України. В теперішніх складних умовах розвитку нашої країни нові підходи до реформування переробних ланок лісового сектору повинні базуватися на переході від централізованої до децентралізованої системи прийняття рішень. Роль держави має обмежуватися формуванням сприятливого «економічного клімату», який би формував систему стимулюючих інструментів розвитку поглибленої лісопереробки. Багато слушних пропозицій в цьому напрямі викладено вченими в рамках реалізації міжнародного проекту реформування лісового сектору Україн (програма FLEG II) «Стратегія реформування лісового сектору: рекомендації програми FLEG II» [7].

Першим дієвим та неоднозначним за різними оцінками кроком у цьому напрямку стало прийняття Верховною Радою України змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» [4], де забороняється експорт лісо- та пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, а також строком на 10 років необробленої деревини багатьох ліквідних порід. Хоча певним суперечливим моментом даного законодавчого акту є те, експорт деревних порід сосни забороняється тільки з 1 січня 2017 року. Тому на даний час у Поліському регіоні багато постійних лісокористувачів масово активізували рубки соснових деревостанів, щоб забезпечити виконання вигідних експортних контрактів, тоді як власні деревообробні підприємства відчують дефіцит необхідної сировини. Все це потребує розробки нових механізмів стимулювання розвитку вітчизняних лісопереробних виробництв, враховуючи перспективи євроінтеграції України. Також за результатами першого читання взято за основу проекти Законів України про внесення змін до Податкового та Митного кодексів України [8; 9] щодо тимчасового звільнення до 1 січня 2017 року від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України та постачання на митній території України деревообробного обладнання. Все це свідчить про активізацію роботи з метою створення на державному рівні дієвої системи стимулювання розвитку вітчизняної лісопереробної галузі.

Цілі статті. Мета дослідження полягає у вивченні тенденцій розвитку сфери оброблення деревини та обґрунтуванні структури організаційно-економічного механізму стимулювання поглибленої лісопереробки на основі використання переваг системного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Про тенденції розвитку первинної та поглибленої лісопереробки можна зробити висновок на основі аналізу динаміки виробництва основних видів продукції в натуральних показниках за період 2003–2013 рр. (табл. 1).

Так, у сфері лісопильного та стругального виробництва, просочування деревини більше ніж у 3 рази збільшився попит на бруски, планки та фризид для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, профільовані, необрізні, з деревини листяних порід у зв'язку зі стрімким розвитком будівельної діяльності, але натомість на 17,9 % зменшилося виробництво деревини, уздовж розпиляної чи розколотої, завтовшки більше 6 мм, а також тріски та стружки.

Тенденції зростання обсягів виробництва характерні також для сфери виробництва фанери, плит і панелей, шпону, зокрема найбільше підвищився попит на шпон струганий (у 2,7 разу) та плити деревостружкові необроблені (у 2 рази), що пояснюється розвитком меблевого виробництва як основного споживача даної продукції.

У сфері виробництва дерев'яних будівельних конструкцій та столярних виробів спостерігається стрімке зростання попиту на вікна, двері, їх рами та пороги, дерев'яні (у 3,1 разу), у зв'язку з підвищенням будівельної активності населення. З іншого боку, зменшення попиту на паркет дерев'яний пов'язано зі збільшенням обсягів продажу товарів-замінників.

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних видів промислової продукції лісового сектору України, 2003–2013 рр.*

Показник	2003 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Оброблення деревини та виробництво виробів із деревини, крім меблів											
Лісопилне та стругальне виробництво, просочування деревини											
Деревина, уздовж розпиляна чи розколота, завтовшки більше 6 мм, тис.м ³	2197	2414	2409	2385	2525	2266	1753	1736	1888	1824	1804
Бруски, планки та фризи для паркетного або дерев'яного покриття підлоги, профільовані, незібрані, з деревини листяних порід, тис. м ²	1171	1781	2338	2306	2735	3997	3367	3634	3765	3619	3563
Виробництво фанери, плит та панелей, шпону											
Фанера клеєна, тис. м ³	114	145	173	164	178	171	109	145	169	167	179
Плити деревостружкові необроблені, тис. м ³ умовних	732	975	1150	1329	1641	1622	1295	1471	1642	1626	1426
Шпон лущений, тис. м ³	43,5	53,6	52,7	51,9	57,6	43,8	29,6	38,8	48,6	45,3	43,9
Шпон струганий, млн м ²	14,2	21,7	23,8	26,3	37,5	31,9	30,0	32,0	33,1	35,7	38,7
Виробництво дерев'яних будівельних конструкцій та столярних виробів											
Вікна, двері, їх рами та пороги, дерев'яні, тис. м ²	1056	1503	2353	3114	3695	3796	2236	2506	2920	2642	3309
Паркет дерев'яний щитовий, тис. м ²	355	400	418	567	676	637	537	495	629	496	412
Виробництво дерев'яної тари											
Піддони дерев'яні, млн шт.	1,8	2,2	3,4	3,4	4,4	3,9	2,1	3	3,5	4,2	4,5
Тара дерев'яна різна та її частини, тис. м ³	40,6	74,3	76,3	65,7	68,6	67,4	64,3	66,9	78,5	64,4	55,2
Виробництво паперової маси, паперу, картону та виробів із них											
Папір та картон для графічних робіт некрейдовані, тис. т	25,9	39,3	44	47	46,4	39,1	29,2	35,3	33,4	17,8	13,8
Папір побутового та санітарно-гігієнічного призначення, тис. т	93,4	107	111	112	122	125	120	126	131	138	146
Папір та картон спеціальні некрейдовані; папір сигаретний, не розрізаний за розмірами, тис. т	249	287	318	318	385	388	363	431	497	504	533

продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Коробки, ящики та сумки з гофрованих паперу та картону, млн м ²	437	548	657	742	857	856	783	867	875	907	991
Шпалери та аналогічне покриття з паперу, млн умов. кусків	128	153	165	160	170	178	163	180	187	189	185
Зошити, млн шт.	358	369	490	687	841	663	344	423	385	366	400

*Джерело: [3]

У целюлозно-паперовому виробництві у понад 2 рази зросли обсяги паперу та картону, а також гофропаперу, коробок, ящиків та сумок з гофрованих паперу й картону, які мають переважно промислове призначення.

Одночасно майже у 2 рази скоротилися обсяги виробництва паперу та картону для графічних робіт некрейдованих, а виробництво шпалер та аналогічного покриття з паперу, навпаки зросло на 44,5%. Поступово відновлюється після різкого зниження 2008 року (на 21,1% порівняно з попереднім роком) виробництво зошитів, яке 2013 року становило 400 млн шт, що у 2,1 разу нижче максимального рівня, досягнутого 2007 року.

Отже, за більшістю товарних груп продукції лісопереробки спостерігаються переважно позитивні тенденції, але цього недостатньо, оскільки вітчизняні

підприємства виготовляють обмежений асортимент цієї продукції, а обсяги імпорту залишаються достатньо високими. Тому постає завдання підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції, перш за все поглибленої лісопереробки, відповідно до європейських стандартів, та розширення її асортименту для заміщення імпорту.

За видом економічної діяльності «Оброблення деревини та виготовлення виробів із деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння» згідно з КВЕД-2010 в Україні впродовж 2010–2013 рр. (табл. 2) спостерігалось значне зменшення кількості суб'єктів господарювання 2012 року, проте наступного вона знову піднялася до найвищого рівня – 3 224 одиниці. Разом із тим поступово відбувалося зменшення кількості зайнятих працівників – з 42,7 (2010 р.) до 39,0 тис. осіб (2013 р.), або на 9,7%, у тому числі найманих – на 11,2%. Одночасно витрати на оплату праці зросли на 39,4%.

Таблиця 2

Основні показники підприємств за видом економічної діяльності «Оброблення деревини та виготовлення виробів із деревини та корка, крім меблів; виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння» згідно з КВЕД-2010 в Україні, 2010–2013 рр.*

Показник	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	Абсолютне відхилення		Відносне відхилення, %	
					2013 р. до 2012 р.	2013 р. до 2010 р.	2013 р. до 2012 р.	2013 р. до 2010 р.
Кількість підприємств, од.	3206	3126	2816	3224	408	18	14,5	0,6
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	43,2	42,8	42	39,0	-3	-4,2	-7,1	-9,7
З них кількість найманих працівників, тис. осіб	42,7	42,4	40,9	37,9	-3	-4,8	-7,3	-11,2
Витрати на оплату праці, млн грн	661,7	800,3	946,1	922,6	-23,5	260,9	-2,5	39,4
Середньомісячна заробітна плата зайнятого працівника, грн	1276,4	1558	1877,2	1971,4	94,185	694,94	5,0	54,4
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн**	7400,7	10071	10756	10253	-503,8	2851,9	-4,7	38,5
У тому числі в розрахунку на 1 зайнятого працівника, тис грн	171,3	235,3	256,1	262,9	6,8	91,6	2,6	53,5

продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Фінансовий результат до оподаткування (сальдо), млн грн	-123,5	99,2	-166,6	-59,0	107,6	64,5	-64,6	-52,2
Питома вага підприємств, що отримали збиток, %	38,9	34,9	37,1	34,5	-2,6	-4,4	-7,0	-11,3
Чистий прибуток (збиток), млн грн	-187,4	23,3	-243,4	-122,7	120,7	64,7	-49,6	-34,5
Питома вага підприємств, що отримали чистий збиток, %	40,4	36,5	38,3	35,3	-3	-5,1	-7,8	-12,6
Рівень рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств, %	-0,4	3,2	2,6	3,3	0,7	3,7	26,9	-925,0
Рівень рентабельності (збитковості) усієї діяльності підприємств, %	-1,8	0,2	-2,0	-1,0	1,0	0,8	-50,0	-44,4

*Джерело: [3]

**Розраховано за інституціональним підходом.

Це дало змогу підвищити середній рівень зарплати у досліджуваній сфері з 1 276 до 1 971 грн, або в 1,5 разу, проте порівняно зі сферою лісового господарства та лісозаготівель цей показник 2013 року був на 38,7% меншим.

У 2013 році порівняно з попереднім відбулося зниження обсягів реалізації продукції на 4,7%, тоді загалом за аналізований період цей показник зріс на 38,5%. Незважаючи на це, у розрахунку на 1 зайнятого працівника обсяг реалізації мав тенденцію щорічного підвищення, темп якого становив 153,5%.

Позитивного фінансового результату до оподаткування протягом досліджуваного періоду досягнуто тільки 2011 року – 99,2 млн грн, а 2013 року цей показник мав негативне значення – мінус 59,0 млн грн, що менше порівняно з попереднім роком у 3 рази. При цьому питома вага збиткових підприємств 2013 року залишилася практично на рівні 2011 року – 34,9%. Аналогічно загальний чистий прибуток отримано тільки у 2011 році – 23,3 млн грн, а в наступному році – найбільший чистий збиток – 243,4 млн грн, який 2013 року зменшився вдвічі – до 122,7 млн грн. Однак питома вага збиткових підприємств у даній сфері коливалася у межах 34–37%.

Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств свідчить, що після негативного показника 2010 року (-0,4%), у подальшому вдалося забезпечити його позитивне значення в діапазоні 2,6-3,3%. Щодо всієї діяльності підприємств, то вона була рентабельною тільки у 2011 році (0,2%), хоча й рівень збитковості також був незначним – 1–2%. Ураховуючи переважання у досліджуваній сфері суб'єктів приватного малого та середнього бізнесу, зазначене може свідчити про значну частку тіньового сектору, який представляє офіційні дані про економічну діяльність на межі збитковості з метою уникнення оподаткування. З іншого боку, приватні підприємства поставлені в нерівні умови ведення бізнесу порівняно з держлісгоспами, які мають власні лісопереробні потужності та обліковують використану деревину не за ринковими цінами, а за виробничою собівартістю. Існують також штучні обмеження щодо придбання необхідної деревини на аукціонах, адже від реалізації на експорт держлісгоспи отримують порівняно більший прибуток.

Результати порівняльного аналізу зміни обсягу реалізації та рентабельності всієї діяльності малих підприємств у сфері оброблення деревини та виготовлення виробів із деревини в Україні впродовж 2010–2013 рр. [2] (рис. 1) певною мірою підтверджують ці висновки.

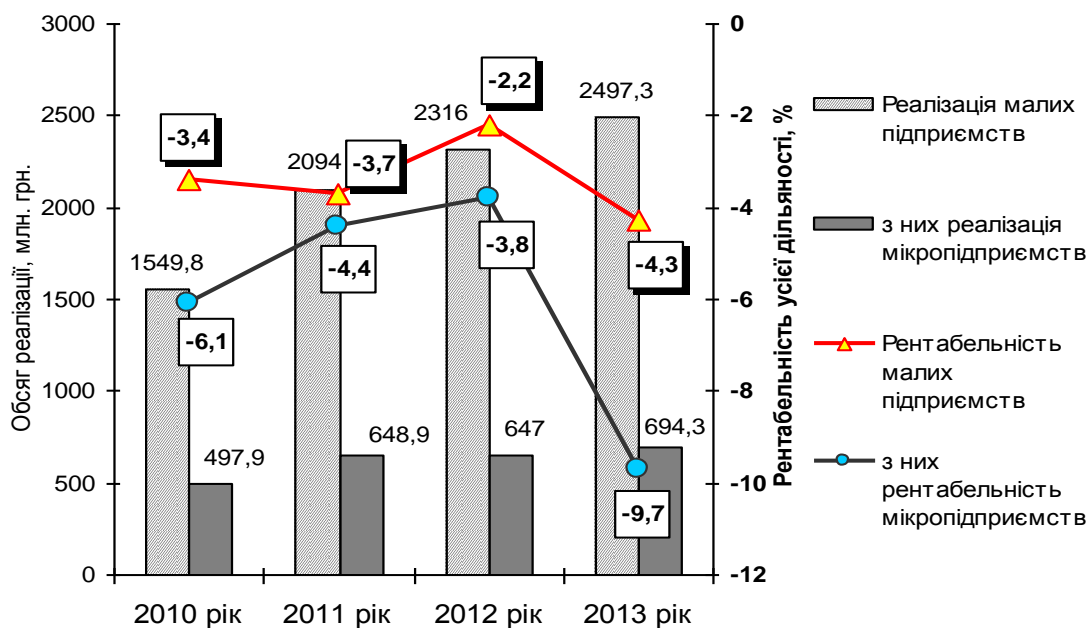

Рис. 1. Обсяг реалізації та рентабельності всієї діяльності малих підприємств у сфері оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини в Україні, 2010–2013 рр.

Загальний обсяг реалізації малих підприємств поступового збільшувався, але нижчими темпами в мікропідприємствах. Останні відзначалися і значно гіршими показниками збитковості всієї діяльності, хоча до 2013 року демонстрували позитивну тенденцію наближення до загального показника по всіх малих підприємствах. Але 2013 року, через недосконалу систему організації внутрішнього ринку деревини, рівень його тінізації зріс, що призвело до різкого збільшення збитковості мікропідприємств – до 9,7% і спровокувало загальне зростання збитковості у 2 рази – до 4,3%.

За видом економічної діяльності «Оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини» після прибуткового 2011 року відбулося погіршення більшості економічних показників роботи його суб'єктів. Загальне позитивне сальдо зовнішньої торгівлі основними товарними групами ланок лісового сектору протягом 2001-2013 рр. досягнуто переважно за рахунок зменшення імпорту сировини для целюлозно-паперового виробництва, що в умовах адміністративних обмежень на ринку призвело до погіршення результатів.

Не менш важливе значення для лісового сектору поряд із забезпеченням самоокупності сфери лісового господарства має проблема стимулювання поглибленої лісопереробки та експорту продукції з високою доданою вартістю.

Для виправлення складної ситуації потрібно на національному рівні сформувати та привести дію організаційно-економічний механізм стимулювання поглибленої лісопереробки й експорту лісопродукції з високою доданою вартістю (рис. 2), який передбачатиме комбіноване застосування спеціальних інструментів стимулювання з метою впливу суб'єктів на визначені об'єкти шляхом використання елементів функціональної та забезпечуючої підсистем для досягнення поставлених цілей.

Основою реалізації стимулюючих дій повинна бути зацікавленість усіх сторін цього процесу (власників переробних підприємств, працівників, держави, територіальних громад, а також лісових екосистем) у досягненні таких цілей:

- отримання додаткових прибутків власниками, повна зайнятість, збільшення рівня зарплати працівників;
- зменшення сировинного експорту, повне завантаження існуючих та відкриття нових лісопереробних виробництв;
- раціональне та комплексне використання наявного лісоресурсного потенціалу;
- збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, створення нових робочих місць за рахунок зростання обсягів виробництва продукції лісопереробки.

Запропоновані функціональна та забезпечувальні підсистеми створюють необхідні організаційно-економічні передумови для застосування окремими суб'єктами найбільш прийнятних за певної ситуації інструментів стимулювання для розширення обсягів діяльності відповідних лісопереробних виробництв як об'єктів стимулювання.

Серед найбільш дієвих інструментів стимулювання можна запропонувати наступні:

- повна або часткова компенсація відсотків за кредитами комерційних банків, отриманих для реалізації інвестиційних проектів у сфері поглибленої лісопереробки;
- надання різноманітних податкових пільг підприємствам з поглибленої лісопереробки (зменшення або анулювання на певний період ставки податку на прибуток, імпортного мита за ввезення обладнання та запчастин до нього, першочергове відшкодування вхідного ПДВ експортерам);
- збільшення ставок ввізного мита на зарубіжну продукцію поглибленої лісопереробки, яка має вітчизняні аналоги;

- зменшення ставок оподаткування дивідендних доходів приватних інвесторів, у тому числі зарубіжних;

- фінансова, технічна, організаційна та юридична підтримка з боку держави вітчизняних виробників щодо впровадження міжнародних стандартів якості сировини, продукції та технологічних процесів у сфері лісопереробки;

- прогресивне зменшення ставок екологічного податку виробникам, які впроваджують екобезпечні та енергоефективні технології поглибленої лісопереробки.

У рамках цього механізму основними суб'єктами стимулювання повинні стати: органи законодавчої влади державного, регіонального і місцевого рівнів, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, держані адміністрації всіх рівнів, Держлісагентство України та його регіональні підрозділи, вітчизняні та іноземні фінансово-кредитні установи, інвестори, а також власники лісопереробних підприємств, трудові колективи й підприємці. Основна роль цих суб'єктів полягатиме в тому, щоб створити необхідні умови та належне організаційно-економічне забезпечення для впливу на визначені об'єкти стимулювання.

Відповідно, основними об'єктами, на які пропонується звернути увагу у процесі стимулювання повинні, стати: виробництво ДСП, ДВП, MDF, лісохімічне виробництво, целюлозно-паперове виробництво, гідролізне виробництво та виробництво меблів із дерева.

Функціональна підсистема стимулювання покликана створити необхідні умови для розробки стратегічних планів і програм розвитку поглибленої лісопереробки; закріплення за Мінекономрозвитку функцій з організації та контролю за діяльністю суб'єктів лісопереробки; формування місцевими органами влади системи економічних стимулів до розвитку лісопереробних виробництв.

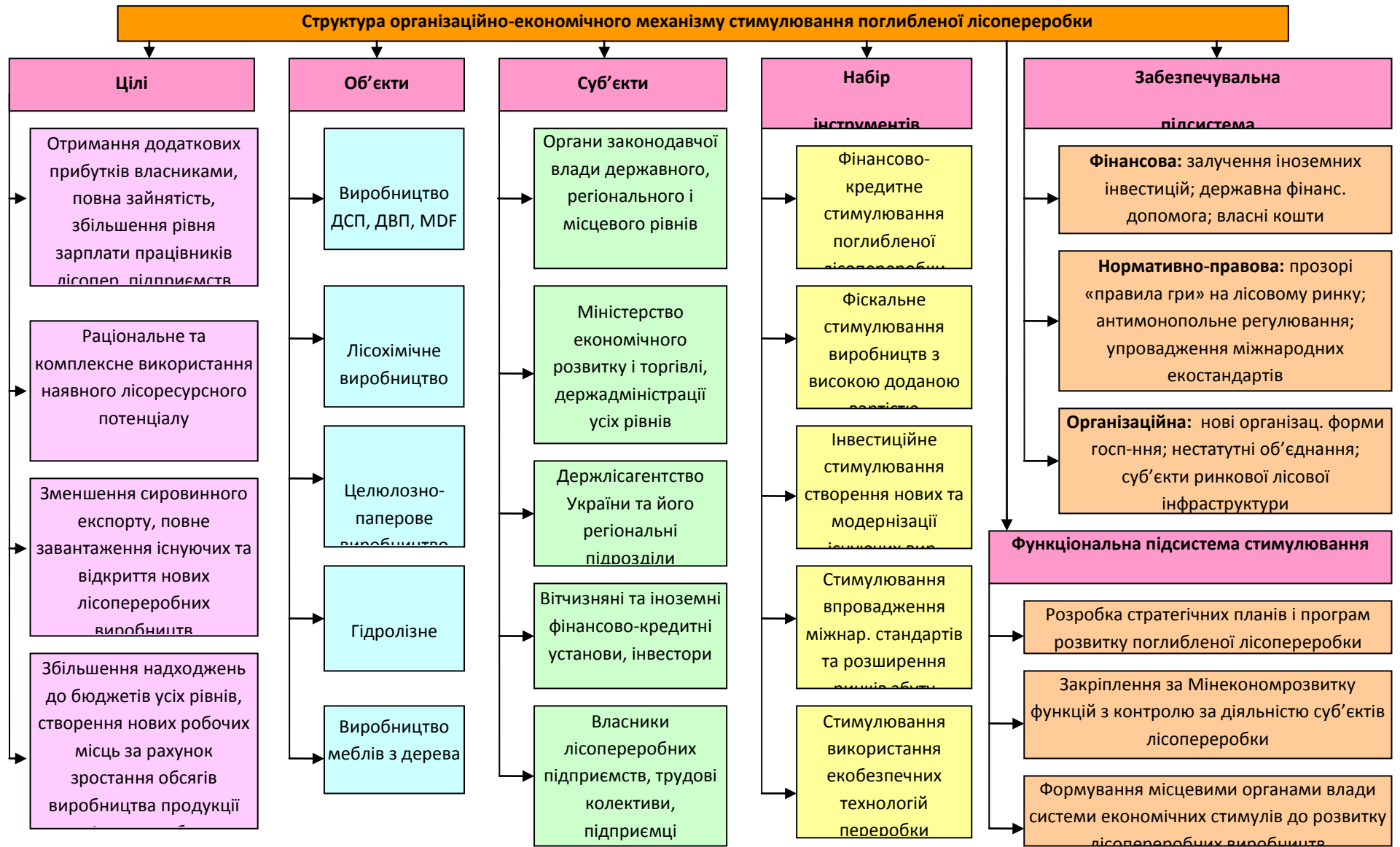

Рис. 2. Структура механізму стимулювання поглибленої лісопереробки

Роль забезпечуючої підсистеми буде також важливою, оскільки вона створювати належне фінансове, нормативно-правове та організаційне забезпечення для реалізації стимулюючих заходів. Зокрема, фінансова складова даної підсистеми буде спрямована на залучення іноземних інвестицій; державна фінансової допомоги для реалізації важливих проектів загальнонаціонального масштабу; підвищення ефективності управління власними обіговими коштами.

Нормативно-правова складова спрямована на формування прозорих «правил гри» на лісовому ринку, посилення антимонопольного регулювання діяльності лісокористувачів, а також впровадження міжнародних екостандартів. З іншого боку, організаційна складова покликана стимулювати розвиток нових організаційних форм господарювання, створення нестатутних об'єднань (наприклад, у формі лісових кластерів і консорціумів), а також залучення до співпраці розглянутих раніше суб'єктів ринкової лісової інфраструктури [10].

Для стимулювання створення експортоорієнтованих виробництв продукції поглибленої лісопереробки на початковому етапі доцільно реалізовувати разом з відомими у цій сфері світовими виробниками схеми аутсорсингу та франчайзингу, паралельно створюючи та розвиваючи власні вітчизняні бренди.

Висновки. Отже, пропонується використати переваги системного підходу для стимулювання розвитку поглибленої лісопереробки на основі поєднання в одному механізмі суб'єктів, об'єктів та інструментів стимулювання, функціональної та забезпечувальної підсистем, що створюють належне організаційно-економічне підґрунтя для досягнення визначених цілей.

Розроблено структуру організаційно-економічного механізму стимулювання поглибленої лісопереробки, яка передбачає комбіноване застосування спеціальних інструментів з метою впливу суб'єктів на визначені об'єкти з використанням елементів функціональної та забезпечуючої підсистем для досягнення визначених цілей трансформації: отримання додаткових прибутків власниками, повна зайнятість, збільшення рівня зарплати працівників лісопереробних підприємств; раціональне та комплексне використання наявного лісоресурсного потенціалу; зменшення сировинного експорту, повне завантаження існуючих та відкриття нових лісопереробних виробництв; збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, створення нових робочих місць за рахунок зростання обсягів виробництва продукції лісопереробки.

Список використаних джерел:

- 1.Голян В.А. Інтегровані корпоративні структури як ефективна форма державно-приватного партнерства у сфері природокористування: пострадянський формат / В.А. Голян, Н.М. Василик // Агросвіт. – 2010. – № 17. – С. 5–14.
- 2.Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2013: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 498 с.
- 3.Діяльність суб'єктів господарювання. 2013: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2014. – 474 с.
- 4.Закон України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» від 8 вересня 2005 року № 2860-IV із змінами і доповненнями від 09.04.2015р. // Офіційний вісник України від 28.12.2005 – 2005 р., № 50, стор. 11, стаття 3106, код акту 34559/2005.
- 5.Карпук А.І. Економічне регулювання лісокористування в ринкових умовах: [монографія] / А.І. Карпук; КМ України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Луцьк: Твердиня, 2012. – 490 с.
- 6.Мішенін Є.В. Лісогосподарювання як сучасна парадигма сталого розвитку лісового комплексу / Є.В. Мішенін, І.С. Ярова // Наукові праці Лісівничої академії наук України. – 2014. – Вип. 12. – С. 221–226.
- 7.Стратегія реформування лісового сектору: рекомендації програми FLEG II [Електронний ресурс] / Сайт «Український лісовод». – Режим доступу: <http://www.lesovod.org.ua/node/23739>.
- 8.Проект Закону України «Про внесення змін до розділу XXI "Прикінцеві та перехідні положення" Митного кодексу України (щодо особливостей оподаткування ввезеним митом деревообробного обладнання для відродження промислового виробництва)» №2618 // Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2618&skl=9.
- 9.Проект Закону України «Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України (щодо особливостей оподаткування операцій з ввезення на митну територію України та постачання на митній території України деревообробного обладнання для відродження промислового виробництва)» №2617 // Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2617&skl=9.
- 10.Шубалий О.М. Трансформаційні процеси у лісовому секторі: інституціональні передумови та механізми реалізації: [монографія] / О.М. Шубалий. – Луцьк: Терен, 2015. – 456 с.